

Petr Číhal, ed. MY A ONI. Domáci a cizí v lidové tradici. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2019. 318 s.

Recenzovaná publikace předkládá příspěvek k problematice sociokulturních profilací ve vztahu my a oni, cizí a domácí, které náleží v etnologii k významným badatelským okruhům studia života tradičních společností. Samotná publikace obsahuje 21 interdisciplinárně zaměřených příspěvků rozdělených do čtyř samostatných tematických okruhů, jejichž autoři pocházejí z předních odborných a vědeckých pracovišť nejen z České republiky, nýbrž také ze Slovenska.

V jednotlivých tematických blocích se problematika zaměřuje na pojetí vlastního / domácího a cizího v kontextu české lidové tradice. Řada příspěvků se věnuje hmotným a duchovním svědectvím a konkrétním formám přijímání, odmítání „cizích“ sociokulturních jevů. Příspěvky se orientují na oblast etické příslušnosti (menšiny,

migranti, etnika) a s ní související kulturní střety jedinců a skupin v kontakto- vých a pohraničních oblastech. Nemalá pozornost je věnována slovesným, hudebním a tanečním folklorním projevům nebo specifikům ve výročním zvykosloví (zejména hodové slavnosti, Velikonoce nebo Svatodušní svátky) a rodinné obřadnosti (například pohřebních rituálů). Stranou zájmu nezůstává ani oblast náboženského vědomí a církevního života v projevech „jinakosti“ a s tím úzce související reflexe v lidovém umění, jako například odraz víry v lidové výtvarné kultuře na příkladu evangelických podmaleb na skle. Stýkání a potýkání živých složek rodinných tradic vesnických přesídlenců jsou zkoumány ve vztahu k identifikacím městských rodáků.

Tematizování umožňuje z perspektivy „my/oni“, „domáci/cizí“ prohloubit pohled na různé kontexty, přinést poznatky či naznačit souvislosti, v nichž lidová kultura a tradice rozvíjely svébytné představy o světě, o vztazích k druhým v různě odstupňované závislosti členů společností na sobě samých, na skupinové podpoře a dostupných přírodních zdrojích.

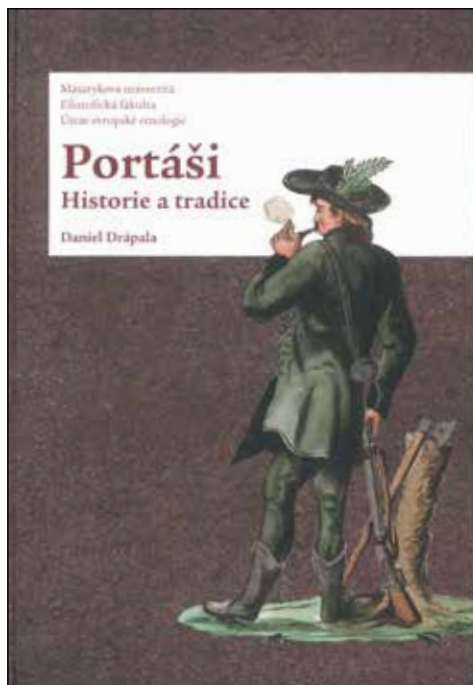
Publikaci lze považovat za přínosný příspěvek pro poznání projevů identity jako souboru idiokultury a předkládá kulturní rozmanitost projevů, umožňujících zkoumání současných stereotypizací. Může zaujmout jak v odborných etnologických kruzích, tak i zprostředkovává výsledky výzkumné práce využitelné i v dalších blízkých oborech, k nimž patří například historie, sociologie apod.

Markéta Holubová

Daniel Drápala. Portáši. Historie a tradice. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 197 s.

Pozornosti zájemců o historii jihovýchodní Moravy – a tedy ani čtenářům časopisu

Slovácko – by neměla ujít podnětná kniha, zabývající se fenoménem pořádkového sboru zemských portášů, působících na Moravě a ve Slezsku od poloviny 17. do poloviny 19. století. Autorem je docent Daniel Drápala, v současnosti vedoucí Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, jenž se portášskou tematikou podrobně zabývá již od druhé poloviny devadesátých let, kdy vypracoval stejnojmennou magisterskou diplomovou práci.

Kdo to vlastně byli portáši a proč vznikli? Založení portášského sboru roku 1638 bylo přirozenou reakcí státní moci na zhoršené bezpečnostní poměry na moravsko-uherském pomezí v období třicetileté války – v březnu 1638 moravský zemský hejtman vyhlásil nábor 100 mužů věrných císaři, tzv. oddíl věrných Valachů, pro které se postupem doby ujalo označení zemští portáši. Tento oddíl v následujících desetiletích zabezpečoval klid při hranicích, ale také se podílel na zklidnění situace v regionu v padesátých a šedesátých letech 17. století, kdy na východní Moravě řádily loupeživé bandy.

Portášský sbor byl s přestávkami de facto rozpouštěn a obnovován podle závažnosti bezpečnostní situace až do roku 1717, kdy se stal rozhodnutím zemských stavů trvalou pořádkovou silou východní Moravy. Instituce portášů jakožto státem zřízená bezpečnostní složka ovšem navždy zanikla v roce 1830 a nikdy nedošlo k jejímu obnovení.

Ačkoliv je fenomén zemských portášů v literatuře i širším povědomí lidí spojován především s Valachy a Valašskem, není tomu tak docela. Působnost sboru byla v letech 1638–1830 teritoriálně definována nejen Přerovským krajem, ale i Hradištským krajem, tedy oblastí Slovácka, luhačovického Zálesí a Podřevnicka. Na Slovácku existovala rovněž tři nejjihněji položená desátnictva sboru – ve Velké nad Veličkou, Březové a Lopeníku. K nasazení portášů došlo výjimečně také v jiných částech Slovácka – např. roku 1667 v okolí obcí Vnorovy a Tvarožná Lhota na strážnickém panství či v letech 1775, 1776 a 1785 na území Brněnského kraje. „Nevalašského“ kontextu portášů se autor dotýká i ve třetí kapitole (s. 36), kde upozorňuje na to, že původní zásada, že členem sboru se stane pouze rodilý Valach, se v první polovině 18. století zcela nedodržovala, např. ve zmiňovaných třech opěrných bodech sboru v Bílých Karpatech sloužili nejen Valaši, ale i muži z místních či sousedních obcí (Boršice, Komňa, Suchá Loz, Šanov, Velehrad). Sám autor také v úvodní kapitole upozorňuje na dlouho živený mýtus o portáších jakožto „valašských národních hrdinech“, který byl předáván z generace na generaci ústním podáním, ale i díky příčině- ní dlouhé řady autorů vlastivědné či regionální literatury 19. i 20. století. Skutečností přitom bylo, že portáši ve státních (respektive zemských) službách byli připraveni čelit jakýmkoliv bezpečnostním problémům ze strany obyvatelstva a případně je potlačovat.

Daniel Drápala nepojímá svou knihu jako pouhé vylíčení dějin a hierarchie sboru zemských portášů, snaží se naopak sledovat sociální postavení portášů v tehdejší společnosti. Mimo jiné zde užívá také biografické meto-

dy umožňující nahlížení fenoménů portášů jakožto „jedinečného souboru individuálních lidských osudů“ (s. 10). Pozitivem jsou rovněž mapová vyobrazení přímo v textu, ale i na předním i zadním předešlé knihy (1. teritoriální působnost portášů na Moravě a ve Slezsku mezi lety 1638 až 1830 a 2. oblasti krátkodobého nasazení portášů). Anotovaná publikace *Portáši. Historie a tradice* je velmi zdařilým zpracováním zajímavého tématu nadregionálního a interdisciplinárního přesahu.

Lukáš F. Peluněk

Výstava Modrobílý svět Antonie Dostáلكové

Když jde o modrotisk, většina etnografů si nejspíše představí to, co má „doma“, tedy ve své muzeální sbírce: hlavně ženské, případně mužské zástěry, nějaký ten šátek, povlečení na peřiny, matrice, vzorkovníky a předměty týkající se technologie výroby, prostě muzeální kusy vesměs z 19. století. Na autorské výstavě paní Dostáلكové, výtvarnici původem ze Starého Města, která textilní technice modrotisku zasvětila podstatnou část svého života, je tomu poněkud jinak. Antonie Dostáلكová vytvořila na základě vlastních návrhů různé textilní předměty, které lze využít hlavně v rámci bytového interiéru. Tyto hotoové produkty se mohou uplatnit v kuchyni, obývacím pokoji, ložnici nebo dětské herně. Kromě toho, že jde o ruční práci, v poslední době tolik ceněnou, vyznačují se velmi moderním vzhledem, který zůstává nadčasový. Hlavní devízou výstavy pro zachování nebo navázání na tradice je, že autorka spolupracuje s dílnou Jochových ve Strážnici, což je jedna ze dvou rodinných dílen na jižní Moravě, která se může pyšnit titulem Nositelé tradice lidových řemesel. Modrotisk se v posledních letech dostává opět do módy a nabývá na popularitu, což potvrzuje skutečnost, že se v roce 2018 stal šestou tradiční dovedností nehmotného kulturního

dědictví České republiky na seznamu nemateriálních statků UNESCO. Paní Dostáلكová staré řemeslo barvení plátna, jehož historie sahá do Číny druhého tisíciletí před našim letopočtem, nejen využívá a propaguje, ale dává mu nový rozměr svými originálními nápady a způsobem ztvárnění. Jmenovaná výtvarnice má kromě talentu ke své práci předpoklady také profesní. Vystudovala výtvarnou výchovu na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a dále externě dvouleté studium loutkářství na DAMU v Praze. Bohatá praxe ve zlínských filmových ateliérech či v Lidové škole umění v Uherském Hradišti a dále také spolupráce s Ústředím lidové umělecké výroby, kde byla v úzkém kontaktu s modrotiskovými návrháři, nesmírně ovlivnily její vlastní práci, kterou bylo možné již obdivovat na různých větších či menších výstavách. V roce 2018 byla autorka oceněna na mezinárodní soutěžní výstavě betlému *Nožik Tomáše Krýzy* v Jindřichově Hradci a v roce 2019 získala čestné uznání ceny Vladimíra Boučka za významný přínos v oblasti výtvarných dovedností inspirovaných tradičními textilními technikami a prací s modrotiskem.

Výstava *Modrobílý svět* ve Slovákém muzeu je jedním slovem úžasná. Při prohlídce vás nenapadne nic, co by se jí dalo vytknout, snad jen, že by mohla být „větší“. Skrze vystavené exponáty může návštěvník vnímat osobitost a ženskou křehkost autorky, a přestože ji nemusí znát, pociťuje okamžité sympatie. Samotná výstava je volně koncipována do určitých celků vytvářejících vlastní světy. Ve zde prezentované tvorbě jsou zastoupeny tolik oblíbené pohádky, lidové zvyky a roční cyklus, tedy formace, které patří dětem i dospělým a ke kterým se kdykoli podle potřeby a nálady obracíme a z nichž se stále můžeme učit. Pohádkový svět je zde velmi barvitě zobrazen prostřednictvím trojrozměrných maňásků – broučků, chaloupek a pařezů, snad či jistě (?) ze známé a stejnojmenné knihy Jana Karafiáta. Inspirace touto knihou, klenotem ve fondu české literatury, nebyla pro autorku jistě náhodná a nejen

v souvislosti s vánoční dobou upomíná na důležitost rodinných vztahů a teplo domova. Klasická modrobílá je zde doplněna o zelenou a hořčicově žlutou evokující barvu podzimního listí. Všechny zmiňované barvy jsou pro modrotisk typické. Celá scénérie tohoto lesního paloučkového výjevu je přítom vkusně uměřená. Duchovní svět a tajemnost postav předvánočního času – sv. Mikuláše, sv. Barbory či sv. Lucie, dále andělů a bájných víl či bludiček – autorka představuje na modrotiskových plátnech. Do těchto obrazů se prolínají neustále se opakující cykly ročních období jaro – léto – podzim – zima a jejich příslušné motivy krajiny se stromy či ptáky nebo vesnických chalup, které nám připomínají pevné sepětí člověka s přírodou a místem jeho zrodu či zániku. Právě s protipóly, jako je světlo/tma, den/noc a již zmiňované zrození a zhytnutí, autorka ráda pracuje, neboť nastavují zrcadlo našeho bytí. Strom, pták i dům se tu zcela jistě dá chápat jako mytologické symboly energie a nesmrtnosti, krásy a svobody, radosti a štěstí. Každý předmět zde můžeme obdivovat pro jeho čistou krásu, žádný však není prezentován jen pro ni samotnou. Nic zde není vystaveno čistě staticky, každý jednot-

livý artefakt je zakomponován do souvislostí s dalšími artefakty a vytváří tak vzájemné vazby, které mají vypovídající hodnotu. Jednotlivé či uskupené předměty zde vypráví svůj příběh světa fantazie a zároveň skutečnosti, světa minulosti a zároveň přítomnosti. Výstava prokazující dosud nehynoucí čest a slávu tradičnímu řemeslu barvení látek, jež poukazuje také na naši minulost a kulturní kořeny ve sféře odívání, je především ódou na radost z takového konání.

Veronika Hrbáčková

Krojové inspirace napříč Slovákem.

Podoby tradičního oděvu a jeho proměny v průběhu času...

Autorka výstavy: Romana Habartová

Instalováno: Kyjov (srpen 2019) – Uherské Hradiště (září, listopad 2019) – Kunovice (říjen, prosinec 2019) – Modrá (říjen 2019) – Střílky (říjen 2019) – Blatnice pod Sv. Antonínkem (prosinec, leden 2019) – Ostrava (prosinec 2019) – Uherský Ostroh (únor 2020) – Ostrožská Nová Ves (březen 2020).

Recenzovaná výstava představuje krojové rekonstrukce z lokalit jihovýchodní Moravy, u jejichž vzniku a realizaci byla Romana Habartová. Někdy ve funkci odborného konzultanta, ale daleko častěji ve funkci tvůrkyne od A do Z: od vyhledání ikonografických dokladů, komparace se sbírkovými předměty nebo v terénu zachovanými oděvními součástmi, od průzkumu trhu a zjištění dostupnosti potřebných materiálů, od vyhledání výrobců až po aktivní účast na samotné výrobě, resp. finální úpravě oděvů.

Výstava má dvě základní roviny. Jednak představuje již hotové kompletní krojové rekonstrukce – ženské a mužské komplety (převážně) svátečního oděvu, někdy doplněné i o rekonstrukce oděvu dětského. Na 55 figurínách je představeno přes 900 oděvních součástí, obsáhlé doprovodné texty na 36 panelech objasňují vznik každé z krojových rekonstrukcí, přetištěny jsou i dostupné ikonografické materiály.

Ve druhé, neméně významné rovině je výstava zamýšlena jako pocta „rukodělným tvůrcům“. Jejich vyhledáváním v terénu se Romana Habartová více než 35 let zabývá,

Vernisáž v Blatnici pod Svatým Antonínkem s autorkou PhDr. Romanou Habartovou.

Příprava výstavy v domácí dílně autorky.

identifikuje a dokumentuje jejich práci a jejich portréty publikuje v tisku, nejvíc pak v časopise Slovácko nebo Malovaný kraj. A tak i ve výstavě upozorňuje na výrobce krojových součástek – na krejčí a švadleny, vyšíváčky, výrobce obuvi, klobouků, na ty, kdo umí uvázat složité úvazy šátků či obřadních pokrývek hlavy, na ty, kdo udržují povědomí o sebemenších detailech výzdoby (tady je nutné po sto padesáté upozornit na to, že se stále a pořád dokola potýkáme s důsledky nepředloženého zrušení Ústředí lidové umělecké výroby /ÚLUV/ i družstva SLOVAČ, které tradiční rukodělné výrobě věnovaly odbornou záštitu i dostatečnou organizační a materiální pomoc).

Každou instalaci výstavy doprovází autorka odbornými i popularizujícími výklady a dílnami s praktickými ukázkami a předváděním vybraných textilních technologických postupů.

Krojové rekonstrukce jsou jevem z mnoha hledisek ambivalentním, ba možná i kontroverzním, který není ani mezi odborníky jednoznačně přijímán. Jedním z prvních impulsů k jejich vzniku byla už od padesátých let 20. století snaha folklorních souborů mít pro náročná taneční vystoupení kroj jednoduchý na oblékání i údržbu. Vedle stylizací byl východiskem návrat ke starším vývojovým vrstvám lidového oděvu, kdy ještě nebyl tak složitý (množstvím vrstvených součástek, nákladným materiálem, náročnou vyšivkovou výzdobou atd.). Dalším a možná i trochu překvapivým impulsem bylo postupné posilování občanské společnosti po převratu v roce 1989 a s tím spojená snaha budovat regionální či lokální identitu pomocí nezaměnitelného znaku – lidového oděvu (kroje). Kde kroj již zcela zanikl a nebyl nošen ani při svátečních příležitostech, bylo nutné rekonstruovat jej pouze podle dostupných ikonografických materiálů a muzejních sbírek. V současnosti jsme však svědky i zcela bezkonfliktní a obecně přijímané koexistence lidového oděvu s nepřerušným vývojem a oděvu rekonstruovaného (Babice, Kudlovice, Mod-

rá, Velehrad, Polešovice, Kunovice a řada dalších obcí). Mít kroj k reprezentaci konkrétní lokality se stalo po roce 2000 téměř společenskou nutností a v kroji se při svátečních příležitostech začala objevovat i lokální politická reprezentace. To je věc před rokem 2000 téměř nepředstavitelná.

Do vývoje lidového oděvu zasahovalo v průběhu staletí tolik a tak různorodých vlivů, že i návrat v čase, kterým bezpochyby krojové rekonstrukce jsou, můžeme považovat za legitimní. Z odborného hlediska nelze zaujmout jiné stanovisko, než registrovat a zaznamenávat, jakým směrem se toto vše ubírá, respektive ocenit tam, kde se snaha o obnovu a rekonstrukce opírá o znalce.

Ale zpět k výstavě *Krojové inspirace*: je to snad poprvé, kdy jsou krojové rekonstrukce a jejich výrobci představeni na výstavě v takovém množství a v takovém regionálním rozsahu, s takovou přehledností a na tak odborném základě.

Soupis míst, kde byla výstava instalována, čítá k březnu 2020 devět lokalit, ale tím to zdaleka nekončí – o výstavu je velký zájem i mimo jihovýchodní Moravu a bude uvedena v dalších měsících v Hluku, na Soláni, v Rýmařově, v Praze, ale i na Slovensku. Právě tady je ale také místo na připomínku, která i u veskrze kladné recenze musí zaznít. Výstava, která je podložena dlouholetými zkušenostmi a tak vysokou odborností, za níž stojí obrovské organizační úsilí a nemalý finanční vklad, která rezonuje u širokého spektra diváků – taková výstava by měla mít adekvátní prostor pro instalaci (což se bohužel ne všude podařilo).

Přejme autorce výstavy Romaně Habartové, aby tuto podstatnou část své profesní kariéry mohla publikovat i v tištěném katalogu, v němž by mohla prezentovat výsledky své dlouholeté práce, své názory a postoje i osobnější vyznání ke všem okolnostem, který její celoživotní práci provázejí.

Helena Beránková